Gästkollega vid Riksantikvarieämbetets kulturvårdslaboratorium

ANN-MARIE MILD, STUDIO VÄSTSVENSK KONSERVERING

REDOVISNING AV ANVÄNDA STIPENDIEMEDEL FRÅN MÄRTA, GUNNAR OCH ARVID BOTHÉNS STIFTELSE

Tack vare beviljade medel från Märta, Arvid och Gunnar Bothéns Stiftelse blev det möjligt för mig att vistas några dagar som gästkollega vid Riksantikvarieämbetets kulturvårds-laboratorium i Visby. Jag och Linnéa Holmberg var där samtidigt i november 2015. I mitt arbete som målerikonservator kom jag i kontakt med bemålade och blocktryckta 1700-talstapeter som tillhör Fossesholms Herregård i Vestfossen, Norge. Jag och Linnéa Holmberg arbetade med att rengöra, laga och montera de fina tapetdelarna. Under arbetets gång väcktes många frågor och vi kände att vi ville ta reda på mer om materialet. Vi frågade om vi kunde få komma till Riksantikvarieämbetets kulturvårdslaboratorium som gästkollegor för att göra analyser. Och det fick vi. Våra handledare på plats var Marei Hacke och Kathrin Hinrichs Degerblad. Det var mitt första besök på Gotland. Projektet anordnades som en workshop med fyra deltagare: Kathrin Hinrichs Degerblad och Marei Hacke från Riksantikvarieämbetet samt Ann-Marie Mild och Linnea Holmberg från SVK/Västarvet.

SYFTE

Syften har varit att öka vår kunskap om att göra färgundersökningar, att dokumentera och att lära oss mer om material och färger på historiska tapeter vilket i sin tur kan ge mer kunskap om t ex handelsvägar, tillverkning etc.

TAPETERNA FRÅN FOSSESHOLM

Tapetfragmenten kom till oss på SVK redan 2014 i samband med ett större konserverings-arbete med väggmålningar i den ”dagligstuen” på Fossesholm. Fossesholm köptes 1763 av Jörgen von Cappelan. Strax efter hans övertagande började ombyggnationen till en praktgård i rokokostil. Huvudbyggnaden skulle efterlikna slott och herresäten ute i Europa. Fasaden har dekor från stenarkitektur men är utförd i trä. De fina rummen låg i en lång rad i fil och försågs med handmålade tapeter av t ex den svenske målaren Eric Gustaf Tunmarck och importerade handmålade och handtryckta tapeter från Frankrike, Tyskland och England.

Just dessa tapeter kallades lite styvmoderligt för ”tre fragment” när de kom till oss på SVK. Det var en stor rulle med deformerade, smutsiga och trasiga målningar. De var rejält sotiga och hade använts som isolering bakom andra tapeter. Resterna, två blocktryckta och en bemålad tapet hade hittats på timmerväggar i huset vid renoveringar. Det är färger från de delar som har blocktryckt mönster som vi undersökt. Projektet bestod i att ta prover från materialet och att analysera dem. Tapetdelarna utgörs av sammansydda våder varav den största är 227 x 176 cm. Motivet på tapeterna består av medaljonger, blommor, exotiska djur, en pagod samt

landskapsscener. Vi ville ta reda på vilka material, såsom bärande väv, pigment och bindemedel som använts vid tillverkningen av dem. Syftet har också varit att öka kunskapen om att göra färgundersökningar, hantera analysinstrument, dokumentation och att lära oss mer om materialet, dess tillkomst och handelsvägar. Vi har inte tagit prov på alla färger utan har begränsat projektet till att omfatta grundering, bottenfärg samt tryckfärger.

På plats i Visby

Vi kom till Visby på söndag kväll och checkade in på ett litet mysigt hotell innanför ringmuren.

Första dagen fick vi en guidning runt i lokalerna och blev visade utrustningen i laboratoriet.

Vi presenterade vårt material, våra prover och frågeställning. Sammanlagt hade vi tagit elva prover. Vi gick igenom våra provtagningsprotokoll, ett dokument för varje prov. En plan för försök och dokumentation upprättades. Av färgproverna hade vi förberett ingjutningar i epoxyharts. Vi slipade dem till tydliga tvärsnitt av färglagren på en roterande platta, med våtslippaper. I början med ett ganska grovt papper och slutligen finare och finare. Plattan med slippapper övergjöts kontinuerligt med vatten. Vi hade också delar av proven som inte hade gjutits in. Dessa behandlades mekaniskt och med lösningsmedel för att lösgöra pigmentkornen ur bindemedlet. Detta för att kunna lägga pigmentet på ett objektglas för mikroskopering i synligt och polariserat ljus.

Vi separerade pigment från bindemedel i de olika färgskikten och preparerade prover för att se på pigmentkornen på objektglas i mikroskop. Den sistnämnda undersökningen hann vi bara börja lite med på grund av tidsbrist.

Andra dagen tittade vi på proverna i ljusmikroskop. Tvärsnitten fotograferades i synligt ljus och UV. Här kunde vi se vilka färgskikt som fluoriscerade. Skiktens ordning från grundering upp till översta skiktet med tryckfärger blev tydlig. Vi gjorde grundämnesanalyser i svepelektronmikroskop SEM-EDX. Undersökningar i FTIR (infraröd spektroskopi) gjordes också dag 2. Dock krånglade utrustningen inledningsvis så att en del tid gick förlorad.

Tredje dagen sammanfattade vi undersökningarna och försökte tolka våra resultat.

Vi överlämnade vår dokumentation och städade upp i labbet.

Foto: RAÄ

RESULTAT

Vad som framkom var i stora drag att färglagren på de tre olika tapettyperna (brun, mörkblå respektive mellanblå bottenfärg) hade en liknande uppbyggnad, samma typ av duk bestruken med två lager svart grundfärg. Bindemedlet i färgerna visade sig ha tydliga långa kolkedjor – kännetecknande för en torkande olja, troligen linolja. Testerna i FTIR visade att det är ett proteinfattigt medium. Underlaget, väven, är en bastfiber sannolikt linne (eller möjligen hampa).

PAGODERESTEN på bilden ovan har linneduk som bärande underlag, två lager svart färg som grundering och därefter en mellanblå färg som bakgrund. Tryckfärg i ljusblått.

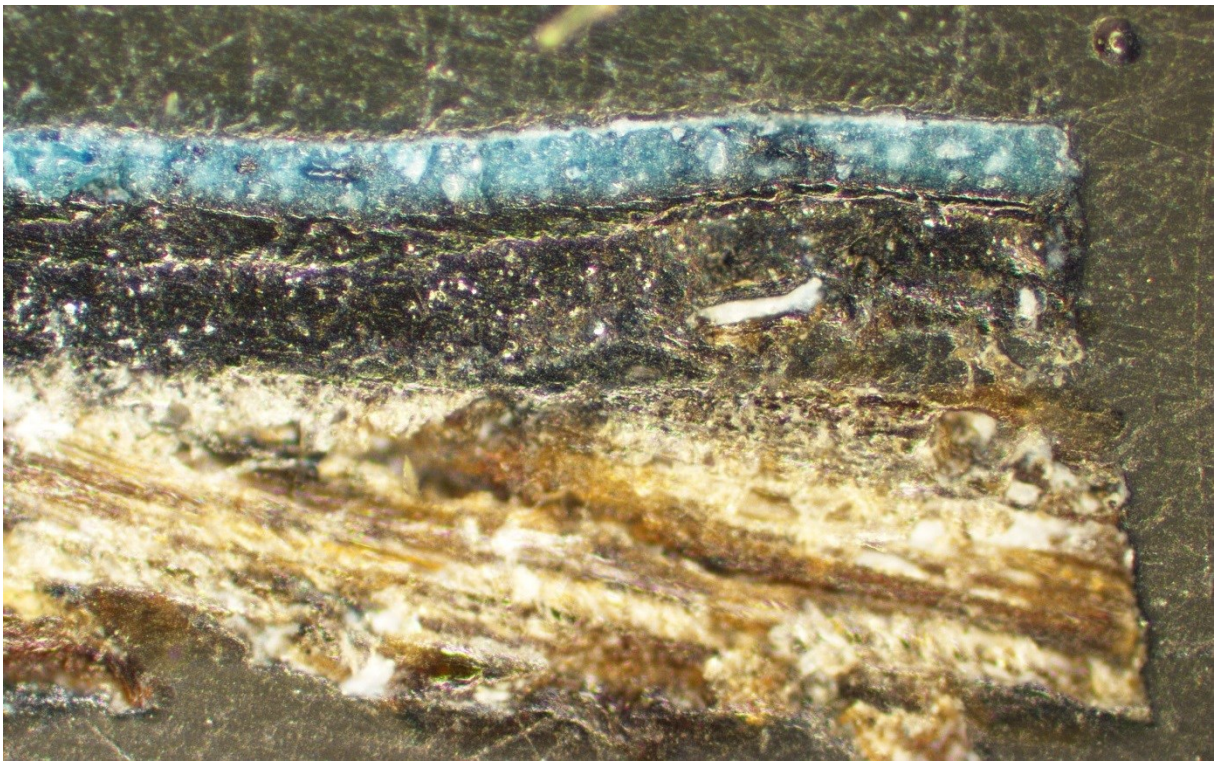

Mikroskopbild från ”Pagoderesten” som visar duk, svart grundering och mellanblå bottenfärg. Foton: Ann-Marie Mild

SÄNGKAMMARTAPETEN är även den målad och tryckt på en bärande väv av linne i tuskaft. Anledningen till att den kallas så är att samma tapet hittats på väggen i sovrummet. Denna del satt på ett annat ställe i huset och är troligen en bit som blivit över eller återanvänts.

Grunderingen är helt svart och påförd i två tydliga lager. På den svarta botten ligger ett mycket tunt lager av blå pigment. Dessa korn är nästan utströdda över ytan vilket ger en visuell upplevelse av en mörkblå färg. Den ljusblå färgen som bildar mönster är blocktryckt. På den ligger sedan ytterligare ett blocktryckt mönster fast i svart kulör. Denna färg är lite glansig jämfört med tapeten i övrigt. Medaljongerna är handmålade.

Brun tapet med målat och tryckt mönster

Bärande material är sannolikt linne. Grunderingen är svart och påförd i två tydliga lager. Den bruna färgen som i tvärsnitt visar sig vara ett undre brunare lager samt ett gulare över (där det legat skyddat). Den översta färgen hade t ex klart gula pigment som mörknat på ytan så tapeten ser brun ut. Den har sannolikt tidigare varit klart gul/guldfärgad. Blocktryckt mönster i ljusblå, mellanblå, grön och röd kulör. Handmålade medaljonger.

Det vi med säkerhet kan säga är att tapeterna har en mycket liknande uppbyggnad vilket talar för att de kommer från samma tillverkare. Enligt uppgift är de från Tyskland, Frankrike eller England. För att kunna vara helt säker på vad proverna innehåller behövs ytterligare undersökningar.

Lärdomar

Utrustningen på Kulturvårdslaboratoriet är helt enastående. Vi hade tre intensiva dagar i Visby och lärde oss väldigt mycket. Kathrin och Marei var fantastiska handledare. Det var en nyttig erfarenhet för oss att få genomföra detta. Det finns stora möjligheter att ta reda på mycket om kulturhistoriskt material. Nu vet vi lite mer om tapeterna. Vi insåg dock snabbt att vi hade för många prover och för höga ambitioner. Varje prov visade sig långt mer komplext än vi kunnat ana. Varje typ av analys var också ganska tidskrävande. Det finns mycket mer att titta på som vi inte hann med. Vissa tekniska problem i början gjorde också att vi inte hann med det vi hade hoppats. Vi har fått en del svar på vilka grundämnen som pigmenten innehåller. Här behövs göras mer analyser för att kunna säga exakt vilka pigment det är. Tapeterna har mycket mer att berätta. Jag hoppas på att kunna fortsätta med detta på ett eller annat sätt.

Ett varmt tack till Syskonen Bothéns Stiftelse för bidrag som gjort detta möjligt. Jag är så tacksam att denna möjlighet finns för oss konservatorer. En sommardag i mitten på 1990-talet blev jag hembjuden till Märta och Gunnar Bothén i Högås ute på Bokenäset. Vi hade gemensamma vänner. Det var en minnesvärd stund och Gunnar berättade mycket om sitt yrkesliv och ville höra om konservatorsutbildningen, hur yrkeslivet såg ut och om möjligheterna till vidareutbildning.

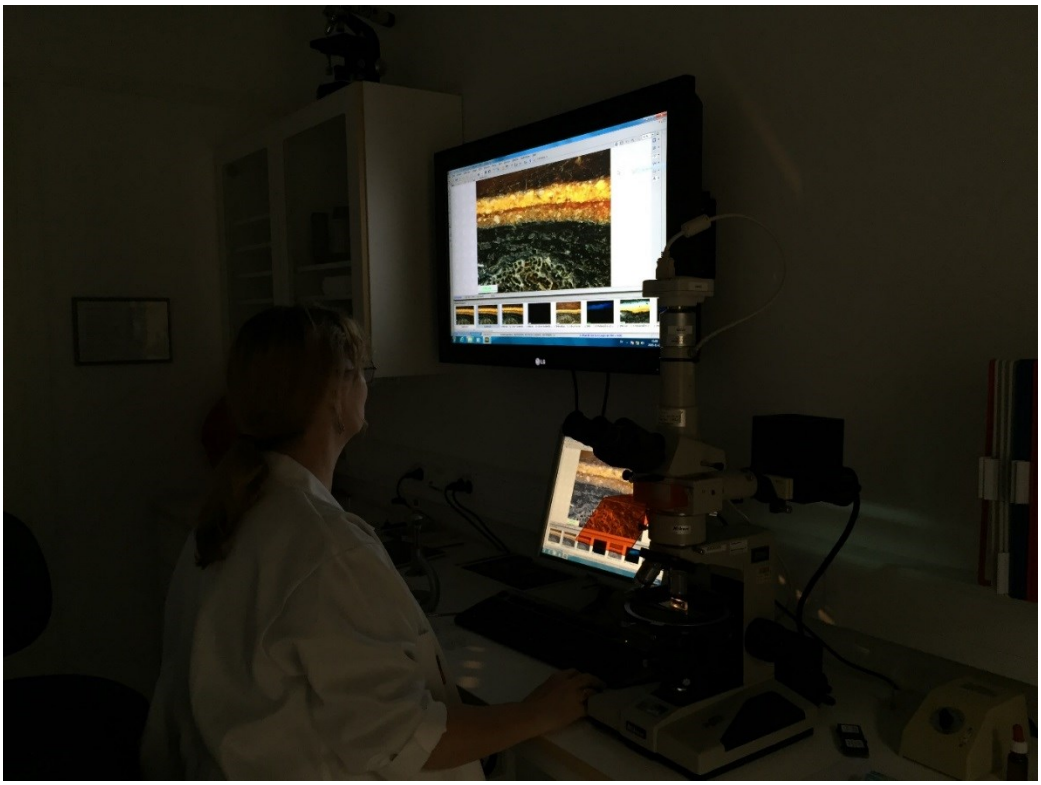

Mikroskopering av tvärsnitt. På bildskärmen kan ses ett tvärsnitt av den bruna tapetens färglager. Foto: RAÄ

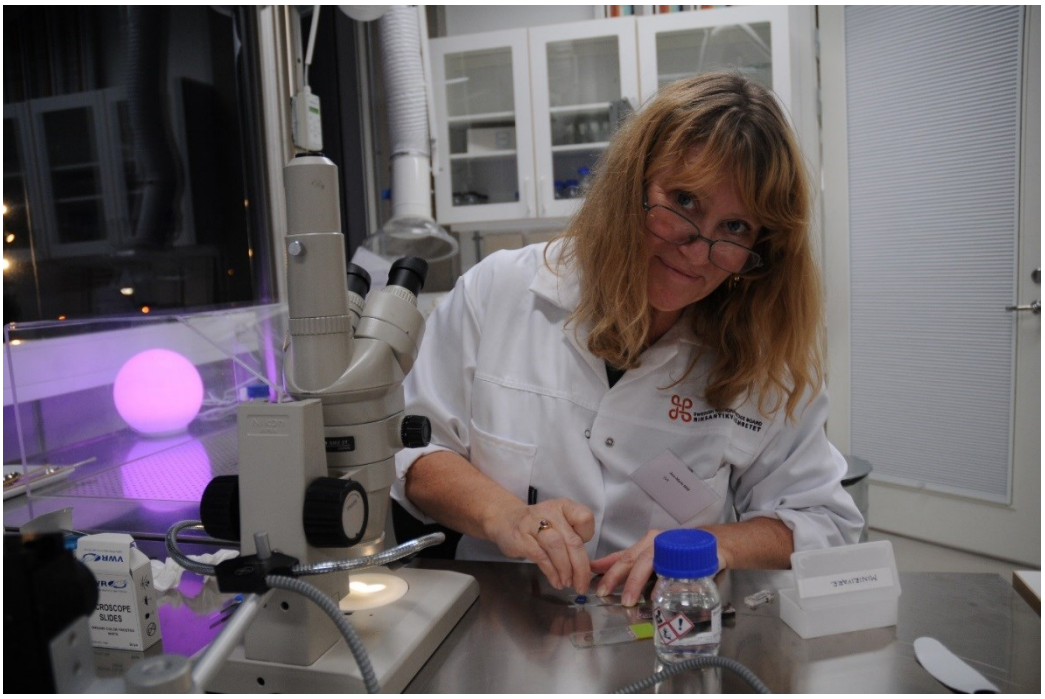

Pigmentkornen separeras från bindemedlet. Foto: RAÄ